

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 29 квітня 2022 року)

Суми
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Зякун А. І., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Льницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Нестеренко В. А., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 9 від 16.06.2022 р.)

Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи : матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 433 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 1022 від 20 грудня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2022

КУДІНОВ Дмитро Валерійович
доктор історичних наук, професор,
КЗ Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Організація управління Сумською жіночою прогімназією / Сумською II жіночою гімназією

Місто Суми на початку ХХ ст. було населеним пунктом, що доволі стрімко розвивався у різних сферах – комунальній, господарській, соціальній і культурно-освітній. Остання перетворювала його на потужний регіональний інтелектуальний центр, в якому здобували освіту не лише мешканці Сумського повіту, але й суміжних із ним районів Курської та Харківської губерній. У цілому, розвій місцевих закладів освіти доволі добре описаний в історико-краєзнавчій літературі. Утім, для дослідника ще залишається простір для уточнення, систематизації й розкриття окремих сторін функціонування названих установ. У тому числі, в галузі управління. Зокрема, достатній матеріал для цього існує відносно Сумської жіночої прогімназії, перетвореної згодом на Сумську II жіночу гімназію. Використовуючи його, автор даної публікації ставить перед собою за мету розкрити особливості організації управління указаним закладом освіти.

Прогімназія була створена в той момент, коли в місті відчувалася нагальна потреба в жіночій середній освіті. Оскільки діюча Сумська жіноча гімназія вже не була спроможна її задовольнити, громадськість міста разом із

представниками повітового земства та міської думи («Комитет для изыскания средств на открытие второго женского учебного заведения, для выработки проекта новой школы и для сношений с правительственными и другими учреждениями») зніціювала створення нового навчального закладу. Його відкриття відбулося 24 жовтня 1903 р., коли в присутності членів піклувальної та педагогічної рад, батьків, вихованок відбувся молебень та здійснена промова законовчителя прогімназії І. З. Дмитрієва [10; 13, с. 3–6, 8, 20, 26; 15]. У травні 1907 р., коли відбувся випуск IV класу, прогімназія була перетворена на гімназію. Нарешті, формування структури навчального закладу було завершено трьома роками пізніше з відкриттям додаткового «педагогічного» VIII класу [8, с. 207; 13, с. 10, 15].

Відповідно «Положенню про жіночі гімназії та прогімназії Міністерства народної освіти» (1870), управління жіночим середнім закладом освіти здійснювалося двома органами – піклувальною радою, відповідальною за матеріально-технічне забезпечення й загальний порядок у школі, що передбачало також обрання піклувальниці і начальниці прогімназії-гімназії («для найближчого сприяння успішному, з боку громадськості, розвитку гімназій чи прогімназій»), и педагогічною радою, що мала «вирішувати питання, які відносяться до навчальної та виховної частин» [14, с. 34–38].

Піклувальна рада комплектувалася представниками органів місцевої влади, котрі здійснювали її субсидіювання, – земської та міської, – адміністрації навчального закладу (начальниця й голова педради),

почесною піклувальницею і дамами, причетними до його діяльності (обралися земськими гласними закритим балотуванням). У 1903–1906 рр. до ради входили предводитель дворянства Сумського повіту І. Д. Траскін (голова), Є. М. Конорова, М. Є. Архангельський (обидва – неперемінні члени ради), М. А. фон Лоретц-Еблін, М. Ф. Асмолова, І. О. Асмолов, В. М. Золотарьов, О. Ф. Линтварьова, П. М. Линтварьов, В. А. Розенквіст, І. Ф. Сердюкова, О. Д. Траскіна, Н. М. Харитоненко (у 1904 р. її змінила В. А. Харитоненко). Загалом, із 13 указаних осіб семеро – жіночої статі. У 1907 р. передбачалося ввести від земства й думи в піклувальну раду 12 членів (7 і 5, відповідно). Натомість попечитель Харківського навчального округу затвердив лише шість членів складу Ради – представників місцевого самоврядування. Решта делегувалася від самої гімназії та від сумського товариства [5, арк. 14, 56–57; 7, с. 37; 13, с. 20–21; 14, с. 34–39; 17, с. 35].

Почесною піклувальницею жіночої школи стала дружина сумського підприємця Марія Адольфівна фон Лоретц-Еблін. На думку ініціаторів створення прогімназії, вона «ставилася з великим співчуттям до навчального закладу, що народжується, і висловила готовність зробити значні пожертви на потреби прогімназії», що формально й обумовило її призначення [13, с. 6; 18, с. 42]. Виходячи із повідомлень сумського краєзнавця П. І. Нікітенка, обрання Марії Адольфівни визначалося, певно, становищем в сумському товаристві її чоловіка-бізнесмена та громадського діяча. Та й розміщення навчального закладу в приміщенні лютеранської церкви також не було

продиктоване виключно раціональними доводами, оскільки «пастором у кірхі був якийсь родич Лоретц-Ебліна» [14, с. 7]. Так чи інакше, але статус почесної піклувальниці М. А. фон Лоретц-Еблін зберегла за собою й після перетворення прогімназії у гімназію та аж до самої своєї смерті в 1916 р. [1, арк. 74; 20, с. 6]. Прикметно, що у Сумську II жіночу гімназію в 1908 р. поступила навчатися й донька фон Лоретц-Еблін – Марія [3, арк. 23].

Першим головою педради прогімназії став інспектор Сумської Олександрівської гімназії М. Є. Архангельський. Однак уже в 1906 р. його змінив на цій посаді викладач, а потім і інспектор названого чоловічого закладу середньої освіти М. О. Лашенков [6; 15].

Єдиною начальницею Сумської жіночої прогімназії – Сумської II жіночої гімназії за всю історію її існування була вдова статського радника, колишнього директора Сумської Олександрівської гімназії, а також голови педради Сумської жіночої гімназії Володимира Андрійовича Конорова Єлизавета Михайлівна, яка мала звання домашньої вчительки. На посаду вона була призначена попечителем Харківського навчального округу 1 листопада 1903 р. [4, арк. 1]. Деякий час вона також викладала в підпорядкованому їй закладові спів і французьку мову [4, арк. 2; 19, с. 69; 21, с. 61]. Вірогідно, вибір Єлизавети Михайлівни, яка тривалий період часу перебувала на утриманні чоловіка і не займалася педагогічною діяльністю, був пов'язаний із колективним рішенням ініціаторів створення нового навчального закладу, які перейнялися матеріальним становищем багатодітної родини Конорових, що залишилася без

годувальника. Також, можна припустити, що її призначення відбивало корпоративні уявлення, які панували в педагогічному середовищі, про міру участі в долі жінки покійного очільника гімназії.

Керівництво гімназією Є. М. Конорова залишила восени 1915 р. «через сімейні обставини», що змусили її переїхати в Москву [6, с. 222; 22, с. 22]. У подальшому посада начальниці гімназії залишалася вакантною й усі звернення до навчального закладу здійснювалися виключно на ім'я голови педради [2, арк. 26; 17, с. 126]. Таке становище можна пов'язати з відкладанням обрання нової очільниці навчального закладу до настання мирного часу, продиктоване бажанням піклувальної ради зекономити на витратах гімназії.

Із перетворенням прогімназії на гімназію був створений батьківський комітет у складі 12 членів на чолі з М. С. Крамаренко (у подальшому – сумський міський голова). Але до 1917 р. цей орган не проявляв якої-небудь дієвості (станом на 1913 рік, відбулося лише одне зібрання комітету, а загальні збори батьків загалом не проводилися) [13, с. 11]. Після Лютневої революції відбулася часткова демократизація системи освіти, що дозволило деякі функції піклувальної й педагогічної рад розділити з батьківським комітетом гімназії. Відтепер питання фінансування діяльності закладу, постановки його виховної роботи, санітарного стану, забезпечення харчування учениць і т. п. багато в чому залежали від активності самих батьків. Основним органом їхньої самоорганізації було загальне зібрання, котре, у свою чергу, утворювало батьківський комітет. Останній зі свого

складу обирав голову і двох товаришів, які перебували в постійному контакті з адміністрацією Сумської II жіночої гімназії. Відомо, що в 1917 р. формувалося, як мінімум, два комітети. Наприклад, у вересні того ж року був створений т. зв. «новий комітет» у складі 24 осіб. Його головою став М. І. Іванов, товаришами – В. А. Гласкова й П. А. Варфоломєєв, скарбником – Ф. І. Осипов [9, с. 179–180; 11]. Вочевидь, комітет змінював свій склад протягом і наступних двох років до моменту остаточного перетворення гімназії на 2-гу радянську трудову школу.

В організації управління Сумської жіночої прогімназії – Сумської II жіночої гімназії можемо виокремити як загальні (відповідно букви закону) так і специфічні риси. Серед останніх першою з них можемо визнати розширену участь саме жіноцтва в управлінні закладом освіти, що слід пояснити як активністю представниць середнього класу та вищого світу в громадському житті міста, так і певною ліберальністю тодішніх органів самоврядування, котрі співчутливо ставилися до «жіночого питання», що й проявилось під час революційних подій 1905 року в Сумах. Іншою відмітною рисою стала клановість у виборі ключових керівників навчального закладу, що відбилося на відсутності в подальшому критичних зауважень (позитивних чи негативних) до їхньої діяльності. Тож єдино можливими критеріями ефектності їхньої роботи слугують кількісні показники функціонування гімназії (зростання бюджету, кількості учениць і педагогів закладу тощо). Нарешті, в останні три роки існування закладу значною мірою відповідальність за його управління перерозподілилася на

користь батьківського комітету, що почав дублювати деякі функції як педагогічної, так і піклувальної рад. Цьому сприяв відхід від управління закладом його начальниці і піклувальниці, місця яких так і залишилися вакантними до моменту припинення існування гімназії.

---

1. Державний архів Сумської області (ДАСО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 27. 124 арк.

2. ДАСО. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 4. 65 арк.

3. ДАСО. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 5. 49 арк.

4. ДАСО. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 9. 5 арк.

5. ДАСО. Ф. 354. Оп. 1. Спр. 24. 76 арк.

6. Доклады Сумской уездной земской управы уездному земскому собранию очередной сессии 1915 года по отделу народного образования с приложением свода постановлений земского собрания. Сумы: Типо-лит. П. К. Пашкова, 1916. 256 с.

7. Журналы очередного Сумского уездного земского собрания 9, 10, 11 и 12 сентября 1903 года, с приложениями. Сумы: Типо-лит. К. М. Пашкова, 1904. 323 с.

8. Журналы очередного Сумского уездного земского собрания с 10 по 14 октября 1907 года, с приложениями. Сумы: Типо-лит. К. М. Пашкова, 1908. 377 с.

9. Константинов Н. А. Очерки по истории средней школы: гимназии и реальные училища с конца XIX в. до Февральской революции 1917 года. М.: Гос. уч.-пед. изд-во Мин. просвещ. РСФСР, 1956. 247 с.

10. Кудинов Д. «Корни его горьки, да плоды сладки»: как учились в Сумах столетие назад. *Ваш шанс*. 2009. № 5. С. 18А.

11. Местная жизнь. *Сумской вестник*. 1917, 28 сентября. С. 3.

12. Никитенко П. И. В уездном городе «С» или по улицам старого города: рукопись. Сумы, 1984. 79 с.

13. Первое десятилетие существования Сумской 2-й женской гимназии. 24-ое октября 1903 г. – 24-го октября 1913 г. Сумы: Электро-печатня А. Е. Чернобрывченко, 1913. 32 с.

14. Сборник постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения за 1870–1912 годы: (В 3 ч.) / Сост. Д. Кузьменко. М.: Юрид. кн. маг. «Правоведение» И. К. Голубева, 1912. 752 с.

15. Сумы. *Харьковский листок*. 1903, 26 сентября. С. 3.

16. Харьковский календарь на 1917 г. Харьков: Изд. Харьк. губ. стат. ком-та, б. г. разд. паг.: IV; 120; 148 с.

17. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1903. № 11. 67 с.

18. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1904. № 2. 90 с.

19. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1908. № 4. 88 с.

20. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1908. № 5. 52 с.

21. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1913. № 12. 93 с.

22. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1915. № 12. 43 с.